

”אותו תסריט, תפאורה שונה”: חוויית המלחמה הכפולה של מהגרות מאוקראינה בישראל

טניה ווינובה

מבוא

המלחמה באוקראינה, שפרצה במלוא העוצמה עם הפלישה הרוסית ב־24 בפברואר 2022, עוררה תגובות עזות בקרב מהגרים מברית המועצות לשעבר בישראל. מאז מתקפת הפתע האלימה של חמאס בשבעה באוקטובר 2023 ניצבים מהגרים אלו, ככל הישראלים, מול השבר הגדול בתולדות המדינה; אך להבדיל מילידי ישראל, הם חווים ”מלחמה כפולה” (תלמיכהן וצ’אצ’אשווילי-כולוטין 2025), או שתי מלחמות בה בעת – אחת הקשורה למדינת מוצאם ואחרת למדינתם הקולטת.

במאמר זה אעסוק במשמעויות הסמיכות בין 24 בפברואר 2022 ובין שבעה באוקטובר 2023 ובחפיפה בין המלחמה באוקראינה והמלחמה ב/של ישראל¹ עבור מהגרים ותיקים מאוקראינה. במרכז הדיון עומדת חווייתם הכפולה, ובפרט מה שהיא מזמנת: השוואה של תהליכים קולקטיביים ואישיים בשתי המדינות, המבוססת על תרגום תרבותי – תהליך מתמשך שעוברים מהגרים, המתעצם בעיתות משבר ומלחמה.

* מאמר זה הוא חלק מפרויקט המחקר ”תרגום והגירה במשבר: מתורגמנים-מהגרים מברית המועצות לשעבר בישראל כמקרה מבחן”, הנתמך על ידי הקרן הלאומית למדע (מענק מס’ 2086/24). תודה לכל אלה שיזמו את העבודה על הגיליון המיוחד של תיאוריה וביקורת, ובפרט ליוליה לרנר, לאינה לייקין ולשאול סתר, על ההודמנות לחבר בין האינטלקטואלי, האישי והפוליטי. תודה לכל קוראות וקוראי המאמר על קריאה מוקפדת והצעות חשובות.

1 מינוח זה נבחר עקב קושי לשיים את המלחמה שמנהלת ישראל בעקבות מתקפת חמאס בשבעה באוקטובר 2023 (דהאמשה 2024). המינוח נועד לציין שהמלחמה כללה גם שלבים בתוך ישראל, וכן להרגיש את סוכנותה של ישראל בניהולה.

מהגרים ותיקים מאוקראינה, המהווים כשליש מהמהגרים מברית המועצות לשעבר (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 2022), הם קבוצה מיוחדת. רובם היגרו לישראל בשנות התשעים בעקבות התפרקות ברית המועצות. אמנם גל ההגירה שלהם נחשב פרגמטי בהשוואה לגלי הגירה קודמים, שהיו ברובם ציוניים (Remennick 2009), אך בתהליך החברות שלהם בישראל הפנימו מההגרים את האתוס הציוני (Lomsky-Feder and Rapoport 2001). זהותם נתפסה, במחקר ובחברה, כזהות ישראלית-רוסית, בדומה לזהותם של מהגרים אחרים מברית המועצות לשעבר. לצד השתייכותם לרוב היהודי בישראל, נשמרו אצלם מאפיינים תרבותיים הקשורים לחברות הסובייטי, שבו המוצא היהודי נתפס תכופות כחלק מזהותם כאנשי אינטליגנציה (Rapoport and Lomsky-Feder 2002). במרוצת השנים, וביתר שאת מאז אינתיפאדת אל-אקצא, הסתמנה בקרב רבים מהם נטייה לימין הלאומני (Al-Haj 2019). דימיטרי שומסקי (2001; 2005) פירש זאת כשחזור של רפרטוארים פוליטיים סובייטיים במציאות הישראלית, ובראשם היררכיה אתנו-לאומית ואוריינטליזם.

הפלישה הרוסית לאוקראינה וכיבוש חלקים ממנה אתגרו את ישראל, במיוחד לאור ההיסטוריה של יהודי אוקראינה, שידעה אנטישמיות, פוגרומים וטבח (Altshuler 1990). התגובה הישראלית הרשמית הייתה מאופקת משיקולים אסטרטגיים הקשורים במזרח התיכון, אך התקשורת והרשתות החברתיות נטו לצד אוקראינה. מהגרים ותיקים מאוקראינה, בהיותם חלק מהקהילה הטרנס-לאומית, הגיבו בעוצמה לפרוץ המלחמה, וזהותם האוקראינית התחזקה (Chachashvili-Bolotin 2024), כפי שהתרחש בתהליכים מקבילים באוקראינה עצמה (Kulyk 2023). מתקפת שבעה באוקטובר – שהתגובה האזרחית כלפיה השהתה, ולו לתקופה קצרה, את הפילוג העמוק שאפיין את השיח הלאומי בחודשים שקדמו לה (Moas 2024) – העמיקה את החוויה הכפולה של המהגרים, שניווטו בין המלחמה באוקראינה ובין המלחמה ב/ש של ישראל והשוו ביניהן. אמנם "תפאורה" של שתי המלחמות שונה, אך בעיני רבים מהמהגרים ש"חיים בהשוואה" (לרנר ופרטר 2023), שתי המלחמות נתפסות, כלשונם, כבנויות על פי "אותו תסריט".

במאמר אתעכב על מושג ההשוואה ועל מקומו בחווייתם של המהגרים. אשאל מה הם משווים, למה משווים, באמצעות אילו נרטיבים, מה עולה מתוך ההשוואה ומה היא מייצרת בהקשר הישראלי, בהתבסס על ראיונות עומק עם תשע מהגרות ותיקות מאוקראינה שנערכו בסתיו 2022 ובאביב 2024. טענתי היא כי לנוכח הסמיכות בין שתי המלחמות וחפיפתן, מהגרות אלו השוו בין המציאות במדינת מוצאן לזו במדינתן הקולטת, וההשוואה שימשה עבורן משאב סמלי שבאמצעותו הן עיבדו את החוויה והקנו לה משמעות. כדי לעבד את חוויית המלחמה באוקראינה לפני שבעה באוקטובר ולהקנות לה משמעות הן השתמשו בסכסוך הישראלי-פלסטיני כבעדשה פרשנית; כדי לעבד את חוויית שבעה באוקטובר והמלחמה ב/ש של ישראל הן פנו למלחמה באוקראינה, שקריאתה עודכנה כל העת. להשוואה בין שתי המציאויות היה תפקיד פוליטי ואידיאולוגי, והיא קבעה את אופן ההתבוננות של המהגרות במציאות, חידדה את תודעתן הפוליטית והשתלבה ברפרטוארים אחרים של

השוואה הרווחים בחברה הישראלית. כך התמקמו המהגרות בתוך האתוס היהודי-ישראלי הלאומי והנרטיבים שלו, ואף הרחיבו וחיזקו אותם.

השוואה ותרגום תרבותי

מושג התרגום במובנו המטפורי, להבדיל ממובנו המילולי, מתייחס לאנשים ולתהליכים תרבותיים, לרבות השוואות (Niewöhner and Scheffer 2010). במובן זה, תרגום כרוך במעבר משווה ופרשני, ולא בהכרח ליניארי, משפה סמלית אחת לאחרת או מהקשר להקשר – מעבר שבמהלכו מתרחשים פענוח וקידוד מחדש של קטגוריות חברתיות. מושג זה יושם בהקשר של הגירה עם ההצעה לראות במהגרים ישויות מתורגמות (Hoffman 1989; Rushdie 1991), ובהגירה עצמה – תרגום תרבותי, דהיינו טרנספורמציה שיחידים וקבוצות עוברים במהלך אינטראקציה בהקשר של יחסי כוחות אסימטריים (Bhabha 1994; וראו גם לדנר 2012). כך, מהגרים נשענים על נרטיבים תרבותיים שהם מביאים עימם ממדינת המוצא ומתרגמים אותם לנרטיבים של החברה הקולטת (Lomsky-Feder and Rapoport 2001).

השוואה המבוססת על תרגום תרבותי היא דרך בסיסית שבה אנשים חווים את המציאות, קוראים אותה ומקנים לה משמעות. פרקטיקה חברתית זו, מפורשת או משתמעת, מושתתת על הערכה שיפוטית (Fischer 2010) שבמסגרתה אנשים מניחים כי אפשר להשוות בין שני פריטים (או יותר) ומזהים מאפיין משותף שביחס אליו ניתן לקבוע דמיון, שוני או זהות בין הפריטים. זהו בהכרח ביטוי של הערכה שיפוטית, והיא נעשית מתוך ההקשר החברתי וההיסטורי שבו ההשוואה מתבצעת.² בקרב מהגרים רווחת פרקטיקה יומיומית, דינמית וגמישה של השוואה. עמדתם ההיברידית מביאה עימה לא רק מגוון חוויות, דרכי חשיבה ודרכי פעולה, אלא גם מיקום שהוא בתוך שתי התרבויות – זו שגדלו בה וזו שאליה באו – ומחוץ להן בעת ובעונה אחת. זהו מיקום ייחודי שממנו אפשר לערוך השוואות פוליטיות, חברתיות ותרבותיות (Krygier 1997). מהגרים עוסקים בהשוואה בין "כאן" ל"שם", בין "עכשיו" ל"אז" ובין "אנחנו" ל"הם", וכך הם מפרשים את המציאות, מקנים לה משמעות וממקמים את עצמם ביחס אליה (Radhakrishnan 2013). ההשוואה היא חלק מההתמקמות (או אי-ההתמקמות) במדינה הקולטת, חלק מלמידת המקום, מקבלתו ומהביקורת עליו. מיקומיהם התרבותיים, החברתיים והאידיאולוגיים של מהגרים בהכרח מעורבים בתהליכי התרגום (Inghilleri 2017) וההשוואה (Epple and Erhart 2020). מי משווה, מה משווים למה, מתי משווים – כל אלה נטועים בסביבה החברתית ותלויים במשאבים התרבותיים הזמינים בה (Dekker et al. 2025). הפנייה להשוואה בולטת בעיתות משבר ומלחמה. בהקשר הישראלי מדובר בעיקר בהשוואות דיאכרוניות, הפונות להיסטוריה ולזיכרון הקולקטיבי וממסגרות אירועים

טראומטיים מההווה באמצעות אירועים טראומטיים מהעבר (Zerubavel 1995; Ochs 2006). השוואות כאלה בולטות לאחר מתקפת שבעה באוקטובר והמלחמה שפרצה אחריה: בקרב ישראלים רווח מסגורן התדיר כחלק משרשרת האסונות בזיכרון הקולקטיבי, ובפרט פרעות קישינב, השואה, מלחמת יום הכיפורים ואירועים אחרים – לרבות אירועים תנ"כיים – לצורכי עיבוד, פרשנות ותיווך.³ השוואות דיאכרוניות חוזרות ונשנות אלו לא רק מבטאות ומארגנות מחדש את הטראומה שחוו הקורבנות והישראלים ככלל, אלא גם משרתות את הנרטיבים הלאומניים הדומיננטיים המעצבים את הזהות הקולקטיבית (Moas 2024). הפצתם הנרחבת, בין היתר באמצעות התקשורת, העניקה להם לגיטימציה סמלית, כך שהם התמסרו (או קיבלו לגיטימציה להתמסר) לכדי רפרטוארים של השוואה, התקבלו באופן נרחב כמובנים מאליהם, וככאלה תרמו להבניית המציאות, הנחו אופני חשיבה ופעולה והגבילו אותם (Dekker et al. 2025).

בהקשר של מהגרים מברית המועצות לשעבר, שהם קבוצת המהגרים הגדולה בישראל, יוליה לרנר וורברה פרטר (2023) מצאו שלאור הסמיכות בין הפלישה הרוסית לאוקראינה ובין ההפיכה המשטרית בישראל והסלמת הסכסוך הישראלי-פלסטיני, מהגרים חדשים מרוסיה עסקו דווקא בהשוואה סינכרונית בין ישראל לרוסיה. דינמיקת ההשוואה שלהם, שהונעה מעיוורון לעצם ההשוואה, מדחייתה, מאימוצה ומגיוסה, אפשרה להם להבהיר את עדשתם הפרשנית ואת תודעתם הפוליטית. מאמר זה עוסק בהשוואות שערכו מהגרים ותיקים מאוקראינה במסגרת חוויית המלחמה הכפולה שלהם.

שיטת המחקר

המאמר מבוסס, כאמור, על ראיונות עומק עם תשע מהגרות ותיקות מאוקראינה. הראיונות הראשונים נערכו לפני שהמציאות בישראל השתנתה בעקבות מתקפת שבעה באוקטובר והמלחמה שהחלה לאחריה. מתוך הבנה כי נקודות שבר מעצימות את הצורך של בני אדם לספר את סיפורם (Denzin 1989), החלטתי לעצב רטרואקטיבית מחקר אורך. ראיונות המשך שנערכו עם שש מתוך תשע המרואיינות אפשרו לבחון את הדינמיקה של חוויותיהן לאורך זמן (Saldaña 2003; Read 2018).⁴

המאמר נגזר ממחקר רחב יותר שעניינו מהגרים ותיקים מברית המועצות לשעבר, לרבות אוקראינה, העוסקים במתורגמנות (תרגום בעל-פה) לסוגיה במסגרות שונות,⁵ באופן מקצועי

3 Halamish 2024; Lavsky 2024; Ury 2024

4 אף שכל תשע המרואיינות הביעו עניין להתראיין שוב, רק שש מהן הצליחו לעשות זאת.

5 נהוג להבחין בין מתורגמנות כנסים, המתקיימת במסגרות בין-תרבותיות או בינלאומיות (כנסים, ועידות, אמצעי תקשורת חזותיים, הכשרות, מפגשי משא ומתן, ליווי משלחות וכדומה), ובין מתורגמנות קהילתית, המתקיימת במסגרות תוך-תרבותיות (בשירותי הבריאות, הרווחה והחינוך ובבתי המשפט).

ולא מקצועי. מטבע עיסוקם, המתורגמנים-המהגרים שולטים בשתי תרבויות ובשפותיהן וחיים בתוכן וביניהן. ההצטלבות של מסלולם האישי והמקצועי בולטת בישראל, שבה עיסוקי התרגום והמתורגמנות אינם ממוסדים; מיעוטים לשוניים, ובהם מהגרים רבים, משמשים מתורגמנים, והתרגום מובנה בסיפור הגירתם. במחקר הראיתי כי מלחמות משפיעות על אופיין של פרקטיקות המתורגמנות, על מסגרותיהן ועל היקף העבודה, וכי מהגרים קוראים מחדש את שפותיהם, את התמקמותם ביחס לפרקטיקות ובתוכן, את גבולות תפקידם ואת מיקומם ביחס למדינות המוצא ולמדינה הקולטת, ובתוך כך עוברים תרגום תרבותי.⁶ המאמר מרחיב את המבט אל מעבר למתורגמנות כדי לבחון את עיבוד חוויית המלחמה. ההשוואה בין התהליכים הקולקטיביים והאישיים במדינת היעד לאלה במדינת המוצא עלתה באופן מובהק בראיונות. אף שנדרש מחקר נוסף כדי לברר כיצד, אם בכלל, מובחן קולם של מתורגמנים-מהגרים מזה של ישראלים ילידים ומהגרים אחרים, מחקר זה מספק גישה ייחודית לחוויה ב-זמנית של שתי מלחמות, שההשוואה היא חלק בלתי נפרד מעיבודה ומפרשנותה.

המרואינות נבחרו על בסיס הוותק שלהן בהגירה ובתרגום: נבחרו כאלה שהיגרו לישראל עד שנת 2014 (לפני גל ההגירה לישראל שאירע בעקבות המתקפה על מזרח אוקראינה וסיפוח קרים), ושעסקו במתורגמנות לפחות מאז תחילת המלחמה באוקראינה. עוצמת התגובות למלחמה באוקראינה בקרב מהגרים ותיקים מברית המועצות לשעבר, לפחות בחודשים הראשונים, הביאה להתגייסותם הנרחבת לפעילות הומניטרית לטובת אוקראינה, שכללה למשל מתן טיפול נפשי, טיפול בילדים, הוראת שפה, תרגום ומתורגמנות. אחרי הפלישה הרוסית לאוקראינה גדל מספר המתורגמנים-המהגרים, מאחר שהיה צורך בשירותי מתורגמנות עבור כמאה אלף המהגרים והפליטים שהגיעו לישראל, מרביתם מרוסיה ומאוקראינה (תלמי-כהן וצ'אצ'אשווילי-בולוטין 2025). מעט העוסקים במתורגמנות באופן קבוע קיבלו הזמנות עבודה הקשורות למלחמה או התנדבו כמתורגמנים בפרויקטים הומניטריים. לאחר פרוץ המלחמה ב/ש' ישראל, כשהיקף העבודה ירד משמעותית, במיוחד במסגרות בינלאומיות, מתורגמנים המשיכו לתרגם בעיקר עבור מהגרים ופליטים. אף שכעבור כמה חודשים השוק התאושש מעט, רוב האירועים המתורגמים היו קשורים למלחמות.

המרואינות היו נשים בנות 30-70 (גיל ממוצע 49), בעלות תואר שני, שהיגרו מאזורים שונים באוקראינה, רובן בשנות התשעים (שלוש בעשור הראשון של שנות האלפיים) ומתגוררות במקומות שונים בישראל. מרביתן מהגרות מדור ראשון (שתיים מדור 1.5). הגיוון בקרב המרואינות משקף תמונת מצב של תחום המתורגמנות בישראל – תחום עיסוק מקצועי למחצה שרוב העוסקות בו הן נשים (Shlesinger and Voinova 2013). הדיון בהבדלים בין סוגי המתורגמניות – בין מתורגמניות מקצועיות למתורגמניות לא-מקצועיות, בין אלה המתרגמות באופן קבוע ותמורת תשלום ובין אלה המתרגמות באופן מזדמן – חורג

מגבולותיו של מאמר זה, המתמקד בתרגום תרבותי ובעבודת השוואה של (מתורגמניות-) מהגרות המתפרשת אל מעבר לפרקטיקות המתורגמות. להערכתי, הברלים אלו אינם משפיעים על הניתוח.

כל הראיונות נערכו ברוסית ובזום, לפי הערפת המרואיינות.⁷ הראיונות הראשונים התקיימו באוקטובר-דצמבר 2022, נמשכו 90-120 דקות וכללו שאלות פתוחות ונרטיביות בנושאי הגירה ותרגום. ככולם עלתה ההשוואה בין המציאות באוקראינה לזו שבשראל – לעיתים ישירות ולעיתים במרומז, כחלק מהבעת עמדה או הערכה (Fischer 2010). ראיונות ההמשך נערכו במאי-יוני 2024 ונמשכו 50-90 דקות; חלק מהשאלות נועדו לבחון שינויים לאורך זמן, ואחרות העמיקו בנושאים שעלו בראיונות הראשונים. בכל הראיונות נוכחה ההשוואה, ובשלב זה שאלתי מפורשות על מקומה בחוויית המלחמה הכפולה.

הניתוח הנרטיבי נעשה באופן הוליסטי, מתוך התמקדות בתוכן (Lieblich *et al.* 1998). בכל ריאיון זוהו תמות מרכזיות; אחר כך זוהו תמות משותפות לכל הראיונות, והן נבחנו בהקשר רחב יותר. לצורך המאמר נבחרו נושאים הקשורים לחוויית המלחמה הכפולה ולמקומן המשתנה של ישראל, רוסיה ואוקראינה בתוך חווייה זו, בהתאם לדינמיקת החווייה שעלתה במחקר האורך (Saldaña 2003).

עמדתי כחוקרת, כמתורגמנית (בכנסים) וכמהגרת ותיקה מברית המועצות לשעבר (מרוסיה), ולכן כחברה בשדה הנחקר (Voinova 2024), הנחתה, הגבילה והעשירה את המחקר בכל שלב. מצד אחד, מעורבותי יכלה לגרום להטיה; כדי למזער זאת נקטתי רפלקסיביות בעזרת דיונים עם חוקרים עמיתים. מצד שני, מעורבותי תרמה ליחסי אמון עם המרואיינות ואפשרה להישען על ניסיון אישי ומקצועי.

השוואה בחוויית המלחמה הכפולה

"יש לי שתי מלחמות על הראש, שתיים! לכן זה קשה לי פי שניים", אמרה מרינה, ואמירתה זו ממחישה חוויית מלחמה כפולה שמזמינה השוואה. המרואיינות השוו בין המציאות בישראל למציאות באוקראינה, ומצאו ביניהן דמיון וגם שוני ביחס לחוויית מלחמה שסביבה נבנה גורל משותף. אף שכולן אמרו ש"איי-אפשר להשוות" בין המציאויות, כולן עסקו תדיר בהשוואה כזאת, ומציאות אחת המשמשת עדשה לשנייה עברה תרגום תרבותי.

המרואיינות חוו וקראו את המלחמות דרך חוויית העבר האישית שלהן במדינת המוצא, שפוענחה ותורגמה מתוך חווייתן הישראלית, קשריהן הטרנס-לאומיים, פרקטיקות

7 בכל שלב של הראיונות הוסבר למרואיינות על מטרות המחקר ועל הליכיו, וכולן חתמו על טופס הסכמה מדעת. הראיונות הוקלטו ותומללו במלואם; שמות המרואיינות שוננו וכל מידע מזהה הושמט. חלקים מהראיונות המובאים במאמר תורגמו על ידי.

המתורגמות שלהן (שגם במסגרתן הן התוודעו למלחמות ולתפקוד של מדינותיהן; Voinova [in press]; 2024), חברותן בישראל, וערוצי התקשורת, שמילאו בחברות תפקיד מרכזי. לדברי כל המרואיינות, עם המלחמות גברה צריכת התקשורת שלהן, בעיקר בעברית ומעט ברוסית ובאוקראינית (ראו גם Chachashvili-Bolotin 2024). אמנם הדיון בתפקיד התקשורת חורג מגבולות המאמר, אך יש לזכור כי התקשורת הישראלית, הפועלת כגורם עצמאי שמפקח על השלטון ובה בעת משתתפת במאמץ המלחמתי הקולקטיבי של המדינה (Nossek and Limor 2011), מפיצה רפרטוארים של השוואה ונרטיבים דומיננטיים המושתתים על האתוס היהודי-ישראלי. בעיתות משבר ומלחמה, ובמיוחד אחרי שבעה באוקטובר, התקשורת "נקראה אל הדגל", חיזקה את עמדות הממשלה ומזערה ואף בלמה ביקורת (Galily 2025). מעבר לכך, האתוס הלאומי ואווירת הפטריוטיות באו לידי ביטוי ברור גם ברשתות החברתיות וברחוב (Moas 2024).

לפני שבעה באוקטובר: המלחמה באוקראינה מבעד לעדשת הסכסוך הישראלי-פלסטיני

הפלישה הרוסית לאוקראינה טלטלה את המהגרות וגרמה לעיסוק רגשי תדיר במלחמה, ודרכה גם במדינת המוצא ובשייכות אליה. הזעזוע מהפלישה ומהמלחמה אפשר לארגן מחדש זהויות ולעצב מרכיבי זהות אוקראינית שבעבר היו שוליים. בראיונות הראשונים עיבדו המרואיינות את חוויית המלחמה דרך עדשת הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

אולגה ואוליאנה היו היחידות שהזכירו את פלישתה של רוסיה למזרח אוקראינה בחורף 2014, לפני המלחמה הכוללת בחורף 2022. אולגה הקבילה בין הפריפריה האוקראינית לפריפריה הישראלית, המתאפיינות שתיהן במרחק גיאוגרפי וסמלי שכולט במיוחד בזמן מלחמה: "ברור שידעתי שבאוקראינה יש לחימה מ-2014, ידעתי שסיפחו את קרים. אבל בגלל שכל המשפחה והחברים שלי בקייב, הרגשתי כמו שמרגישים כאן אלה שגרים רחוק מאשדוד ומעוטף עזה". בהשוואה זו, שבה הובלט הדמיון בין המציאות האוקראינית שלפני פברואר 2022 למציאות הישראלית שלפני אוקטובר 2023, המירה אולגה את חוויית המלחמה במזרח אוקראינה לקטגוריה ישראלית מוכרת של סכסוך מתמשך, המאופיין בדרך כלל בפעילות צבאית המוגבלת לשטח מסוים.

הדמיון בין הסכסוך הרוסי-אוקראיני לסכסוך הישראלי-פלסטיני שעלה מתוך ההשוואה נקטע עם פרוץ המלחמה הכוללת באוקראינה, שהמחישה למהגרות את החיים בשגרת המלחמה בישראל (Ben-Eliezer 1998). אוליאנה, בדמותה את שגרת המלחמה ואת הכוננות הטבועה בה למחזור עונתי, הן עבור ילידי ישראל הן עבור מהגרים, צמצמה אחריות אנושית והאצילה אותה לכוחות הטבע: "ישראל תמיד נלחמה, זה חלק בלתי נפרד מהחיים כאן, בין אם את מגיעה לכאן או שנולדת כאן. יש עונת הפצצות כמו שיש עונה חמה או עונת ברד, [...] מתרגלים לזה". כלומר, מכיוון שמלחמה היא חלק מהשגרה, ישראלים, ובכלל זה מהגרים ותיקים, תמיד מוכנים אליה, בניגוד לאוקראינים. לפי אוליאנה, "אין להם שם מקלטים כמו שיש לנו. [...] אני לא מכירה אנשים בישראל שלא יודעים מה לעשות

במקרה של אזעקה. כולל ילדים שמתאמנים בגן להסתתר מתחת לשולחן. [...] נולדים עם זה פה, חיים עם זה וחווים את זה כמעט 24/7". לאורך הריאיון, תוך נרמול המלחמה וטשטוש גבולות בין הצבאי לאזרחי, היא הבנתה את שגרת המלחמה שחלשה על תחנות חייה לאחר ההגירה, החל בטירונות בימי האינתיפאדה השנייה ועד לנישואיה, שבמהלכם התקיימו כמה מבצעים צבאיים. בהיותה חלק מהקהילה הטרנס-לאומית, ניסיון המלחמה שימש אותה בתקשורת עם בני משפחתה וחבריה במדינת המוצא. כך למשל היא הדריכה קרובת משפחה בימיה הראשונים של המלחמה באוקראינה, ותרגמה לשפתה את המציאות המוכרת לה בישראל: "אנחנו פה בישראל יודעים מה זה מלחמה והפצצות, יודעים שזה יכול לקרות בכל רגע. אז נתתי לה טיפים חשובים, אמרתי לה שתמצא מרתף, והיא ממש הודתה לי כי היא בכלל לא הבינה מה קורה ומה לעשות".

עוצמת המלחמה באוקראינה והתגובות הרגשיות אליה דורגו ביחס לחווייתן של המרואיינות בישראל. בראיונות הראשונים, כשנה וחצי לאחר פרוץ האלימות בערים המעורבות ומבצע "שומר חומות" וכחצי שנה לאחר גל פיגועים ואלימות הרדית בגדה ומבצע "שובר גלים", שיתפו רובן שחוויית המלחמה באוקראינה עוצמתית יותר מחווייה של כל "מצב ביטחוני" בישראל. בהשוואה לסכסוך הישראלי-פלסטיני ה"מנוהל", שמבחינת המרואיינות מאופיין במבצעים צבאיים נקודתיים שיש להם התחלה וסוף ברורים, המלחמה במדינת המוצא הוצגה ככזאת שיש לה השלכות הרסניות וגבולות נזילים. אולגה אמרה, למשל:

אני לא זוכרת שאי פעם חוויתי מלחמה בישראל בצורה כל כך חזקה כמו שאני חווה את המלחמה באוקראינה. אולי בגלל שאנחנו תמיד יודעים שהמבצע ייגמר בקרוב. כאילו המבצע מתחיל ואת כבר מחכה לסוף שלו. את כבר חושבת, הנה, אוטוטו, עוד מעט. ככה זה. ושם, להפך, לא רואים את הסוף.

גם מרינה הרגישה את ההבדל בין "מבצעים צבאיים קלים" וחוייתם ובין "מלחמה של ממש", שמתנהלת בתנאים לא אנושיים, וחוייתיה: "כשיש פה מבצע צבאי, אין לי שום רגשות בכלל! [...] זו לא אותה מלחמה. פה לא יבואו בוריאטים⁸ לאנוס אותך בבית. [...] שם המלחמה רצינית. אנשים יושבים בלי חשמל, בלי חימום. אנשים קופאים למוות. אצלנו פה זה לא ככה". מבחינת אנה, המלחמה באוקראינה, שאותה היא תיגה כמלחמה של "מבוגרים", עולה בעוצמתה על הסכסוך ה"ילדותי" שמגומד בשגרת היומיום בישראל:

8 קבוצה אתנית שרובה מרוכזת במחוז בוריאטיה שבפריפריה של הפדרציה הרוסית. אחוזי הגיוס במחוז עני זה היו גבוהים במיוחד. יש הטוענים כי במרץ 2022 חיילים בוריאטים היו מעורבים בטבח בוצ'ה, שבו בוצעו פשעי מלחמה ופשעים נגד האנושות. בין השאר, טענות אלו מצביעות על יחס אוריינטליסטי כלפי מיעוטים ברוסיה (ראו למשל 2024 Szmyt).

“אזעקות והפגזות בישראל הן זרניצה.” [...] זה כמו שיש כרטיסי ילדים וכרטיסי מבוגרים למוזיאון. [...] מה שקורה כאן, גם אם את גרה באשקלון או, נניח, בקריית גת, זה דיבורי תינוקות לעומת מה שקורה שם.”

ההתבוננות במלחמה באוקראינה מבעד לעדשת הסכסוך הישראלי-פלסטיני, ששימש מסגרת מוכרת לפרשנות, אפשרה למרואיינות לעבד את הזעזוע מהפלישה הרוסית מתוך עמדה ידועת מלחמה ובאמצעות קטגוריות מוכרות של שגרת מלחמה וסכסוך מנוהל. ההשוואה בין שתי המציאויות שעתקה את הרפרטואר הישראלי המנרמל את הסכסוך, והבליטה את תחושת השליטה הקיימת בישראל לעומת הזירה האוקראינית הכאוטית והבלתי נשלטת. בה בעת יצרה ההשוואה גם היררכיה של אלימות, שבה הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוצב נמוך יותר במדרג האלימות לעומת המלחמה הכוללת באוקראינה.

אחרי שבעה באוקטובר: המלחמה ב/של ישראל מבעד לעדשת המלחמה באוקראינה וכעדשה עבודה

חויית המלחמה ב/של ישראל נחתה על הקרקע שהכשירה חויית המלחמה באוקראינה, ולנוכח החפיפה בין המלחמות, התרגום של מציאות אחת לשנייה וההשוואה ביניהן – שהיו ניכרים בראיונות הראשונים – התחזקו בראיונות ההמשך. בשלב זה השוו המרואיינות בין שתי המלחמות ה”בלתי ניתנות להשוואה”, כהגדרתן, מתחילתן המפתיעה, דרך מהלכן והיבטיהן ועד להשפעתן על החיים האישיים והמקצועיים. כפי שאמרה מרינה, שתי המלחמות “מבוססות על אותו תסריט, רק התפאורה שונה”.

בראיונות ניכר שחזור תוכני וצורני דומה של האופן שבו התחילו שתי המלחמות. המרואיינות דיברו בהרחבה על מתקפות הפתע ביום הראשון: כולן זכרו אותו בפרטי פרטים, ידעו למקם את עצמן בו ושיתפו בתחושות ההלם והזעזוע. אולם כיוון ההשוואה השתנה: המלחמה באוקראינה פינתה את קדמת הבימה למלחמה ב/של ישראל, שנקלטה דרך חויית המלחמה באוקראינה ובו בזמן שימשה עדשה עבודה. גם ב-24 בפברואר 2022 וגם שבעה באוקטובר 2023 הוצגו כנקודות שבר שקטעו את רצף הזמן והמרחב – בין “כאן” ל”שם”, בין “אנחנו” ל”הם”, בין ימי שלום או שגרת מלחמה מנוהלת ובין מלחמה עקובה מדם – וגרמו ל”תזוזות טקטוניות”, כהגדרתה של לאה, שבהן “כל הערכים נבחנו מחדש”, בניסוחה של יוליה. 24 בפברואר ושבעה באוקטובר היו עבורן “זעזועים מוסריים”, אירועים שאתגרו אמונות וערכים בסיסיים, תבעו התמודדות ועוררו רגשות עזים השזורים במשא ומתן על הזהות הקולקטיבית, אשר תורגמו לפעולה לטובת המאמץ המלחמתי המשותף (Moas 2024). במאמץ זה לקחו המהגרות חלק כמתורגמניות (Voinova 2024; [in press]), והשתתפו באופן פעיל בשיח הישראלי.

מלחמה בבית על הבית

למרות מעורבותן הרבה במלחמה באוקראינה והתעוררות מרכיבי הזהות האוקראיניים, כבר בראיונות הראשונים ביססו רוב המרואיינות את שייכותן לישראל. תפיסה זו מהדהדת את אתוס השיבה הביתה (Lomsky-Feder and Rapoport 2001) ואת הנרטיב הרווח שלפיו ליהודים אין מקום אחר בעולם (Moas 2024). כך, מבחינת לאה, ישראל היא הבית: "הנאמנות הראשונה שלי היא, כמובן, לישראל. תמונת הפרופיל שלי בפייסבוק היא דגל ישראל, לא הדגל האוקראיני". ז'אנה, שהרגישה בבית במדינה הקולטת מהרגע שדרכה "על אדמת ישראל כעולה חדשה", חזרה לנושא מספר פעמים: "בשבילי, מה שקורה בישראל הוא במקום הראשון. אין על מה לדבר. ישראל היא הבית. אוקראינה ברקע". ישראל הוצגה בידי המהגרות כמדינה חזקה ובטוחה יותר בשל מוכנותה המתמדת, חרף שגרת הסכסוך המובנית בה.

ההשתייכות לישראל בלטה במיוחד בראיונות שנערכו לאחר שבעה באוקטובר. לאה תיארה את יחסה לשתי המדינות כמונחי משפחה: "זה כמו שגם האח שלך וגם הבן דוד שלך חלו באותו הזמן". בדימוי זה היא יצרה היררכיה – ישראל קרובה יותר – אך גם הכלילה את שתי מדינותיה במעגל משפחתי אחד. היא טשטשה גבולות בין האישי ללאומי כשייחסה למדינות תכונות שארות ארוכות שנים כגון מחויבות, סולידריות ושותפות גורל (Sahlins 2013). ה"מחלה" של בנות המשפחה – שתי המלחמות – חיזקה בעיניה את הצורך בתכונות אלו לשם התגייסות נגד מי שמחוץ למעגל המשפחתי שסומן.

בניגוד לפלישה הרוסית, שנחווה כאירוע טראומטי אך מרוחק, מתקפת חמאס נחווה כאיום ישיר. יוליה אמרה: "גם ב-24 בפברואר וגם בשבעה באוקטובר חווינו אלימות, חוסר אונים, אובדן שליטה באופן חסר תקדים, רק שב-24 בפברואר האיום לא היה עליי באופן אישי". רבות מהמרואיינות סיפרו כי צמצמו את מעורבותן בחדשות מאוקראינה משום שחשו שהמלחמה ב/של ישראל היא "שלהן". ז'אנה, שכינתה את המלחמה ב/של ישראל "פצע אישי מדמם", אמרה: "עד שבעה באוקטובר הייתי יותר מעורבת בחדשות שלהם. עכשיו אני מבינה שהמלחמה שלי כאן ולא שם". לאה דיברה על "אפוקליפסה אישית" ותיארה את חוויית המלחמה בעזרת מילותיו של שיר פופולרי שהושמע רבות בישראל לאחר שבעה באוקטובר: "אני מאוד מצטערת בשביל האוקראינים, אבל הילדים שלי משרתים בצבא כאן ולא שם. [...] גם שם היה עצב גדול ותחושה שהעולם כבר לא יהיה כפי שהיה ושהכול מידרדר לעזאזל. וכאן זה אולי פי עשרה יותר. אין לי ארץ אחרת". מרינה, שבעבר לא היה לה "אכפת ממה שקורה כאן", הודתה ששינתה את עמדתה עקב הפגיעה במדינה, שנחווה כעלבון אישי: "בשלב מסוים התחלתי לראות בישראל אם לא את המולדת השנייה אז לפחות את המדינה שלי, שאני נפגעת בשמה כשפוגעים בה". היא התחילה לקרוא לישראל "בית" ושיתפה שכבר אינה שוקלת להגר: "עכשיו אני רוצה לשבת כאן ולא להזיז את התחת שלי לשום מקום". מבחינתה, כמו מבחינת רוב המרואיינות, גם תחושת המוגנות בישראל לא

השתנתה. מרינה סיפרה על תגובתה להצעת מפלט שהגיעה מחבריה באוקראינה, שעמם שמרה על קשר מאז הגירתה: "הציעו [לי] לבוא לאוקראינה, חשבו שאנחנו פה מתים ממש... אמרתי להם: הכול בסדר, כשיש אזעקות אנחנו הולכים למקלט".

על רקע הבניית השייכות של המרואיינות למדינת הקולטת בלטה חריגותה של אולגה. בראיונות הראשונים היא התלבטה אם להישאר בישראל, ובהמשך אף שיתפה בתוכניות ההגירה שלה. בהקשר של המלחמה באוקראינה היא דיברה על התחזקות מרכיבי הזהות האוקראינית בזהותה המרובה, אבל בהקשר של המלחמה ב/של ישראל היא תיארה תהליך "הפוך", כהגדרתה, שמהותו דחיית הישראליות: "מאז תחילת המלחמה [...] היה סוג של דחייה. פשוט לא היו לי כוחות להתמודד, לא יכולתי להכיל את זה".

חווית הפלישה הרוסית שימשה למרואיינות מסגרת מוכרת לעיבוד ההלם ממתקפת חמאס ולעיצוב מחדש של מושג הבית. אם המלחמה באוקראינה עוררה בהן שאלות של שייכות וחזקה מרכיבים אוקראיניים בזהותן, מתקפת חמאס והמלחמה ב/של ישראל חיזקו אצל רובן את אתוס הבית הישראלי ואת תחושת המחויבות למדינה. רובן התחייבו לאתוס הציוני, והמתקפה נתפסה לא רק כאיום על ביטחון המדינה אלא כאיום קיומי על הבית האישי והלאומי. תפיסה זו חיזקה את ערך הפטריוטיות ועודדה אותן לתמוך בהגנה על ישראל.

מלחמה נגד אויב אכזר

רוב המרואיינות הבנו את שתי המדינות כמגינות על ביתן ונלחמות נגד אויב אכזרי ולא אנושי. רבות הדגישו את מוצאן האוקראיני ודחו את התיוג "רוסיות", שאותו קיבלו בישראל. אירה הסבירה את התנתקותה מרוסיה כתגובה לשינוי ב"מושג 'רוסיה'" שהחל לסמן "מדינה תוקפנית, כזו שפוגעת בקטנים ובחלשים ומתנהגת בצורה ברברית". אולגה אמרה שעוד לפני המלחמה באוקראינה חשה שבכירים ברוסיה "הם אנשים מגעילים". למעשה, המרואיינות הבנו את רוסיה כמדינה שמאז ומעולם הייתה כוחנית. לדברי ז'אנה, "רוסיה תמיד הגבילה את חירויות הפרט וחנקה את חופש הביטוי", ולדברי לאה [כבר ב-2000] אמרתי שבשנים הקרובות רוסיה תהפוך למדינה פשיסטית. [...] כל הזוועות כבר היו שם אז".

תפיסת האויב הרוסי הייתה שקולה לתפיסת האויב במלחמה ב/של ישראל. המרואיינות דיברו על אנשי חמאס שטבחו, אנסו וחטפו אזרחים ישראלים בשבעה באוקטובר וערכו דה-הומניזציה של כלל הפלסטינים. מרינה שיתפה בשנאתה לרוסים ולפלסטינים ש"ביצעו פשעים נוראים". היא הצטרפה לנרטיב הישראלי המבנה פלסטינים כבוזיים ולא אנושיים, מי שחוקי המוסר לא חלים עליהם (סער 2025) והם "חיות אדם" נחותים שדינם מוות (סעדון 2024) – רפרטואר רווח המבנה אותם כסמל של רוע באמצעות השוואות לעמלק, לנאצים או לדאע"ש (Moas 2024). כך אמרה מרינה:

[מתקפת שבעה באוקטובר] הייתה מכה חייתית, לא אנושית. אי־אפשר להסביר, לקבל ולהצדיק את זה. [...] בני אנוש לא עושים כאלה דברים, לא למען זכויות, לא למען אללה, לא למען ג'יהאד. אחרי מה שהם עשו, אי־אפשר לקרוא להם בני אנוש. צריך להשמיד אותם, הם אנשים חולים. [...] אני לא חושבת שאפשר לרפא אותם, צריך לירות בהם כמו בכלבים.

נרטיב זה ביטא וחיזק את תחושת האיום האישי, הלאומי והקיומי על הבית, שבתגובה אליו ובמניעתו יש לפעול בחריפות נגד "הרוע המוחלט".

מלחמה ללא תמיכת העולם

הבניית הגורל המשותף במציאות המלחמה הכפולה באה לידי ביטוי גם בהדגשה של היעדר התמיכה הבינלאומית במאבקן של שתי המדינות על הבית. מבחינת אולגה, שחזרה על הנקודה בשני הראיונות, מאוקראינה מתעלמים כאילו היא נמצאת בתחתית ההיררכיה הבינלאומית: "הייתה לי תחושה שאם היו תוקפים את פולין או את רומניה, כולם היו מתלכדים, אבל דווקא אוקראינה הותקפה והסתבר שאוקראינה היא סוג של הארלם". ז'אנה הבליטה את סוגיית ה"הפקרה" הבינלאומית שחוות שתי המדינות: "מפקירים את אוקראינה בדיוק כפי שמפקירים אותנו". מתוך הדהוד השיח הישראלי הרווח – ובפרט נרטיב הקורבנות, שלפיו היהודים היו מאז ומתמיד עם נרדף; נרטיב שמתלוות אליו תחושות בדירות ונטישה (Ochs 2006; Feinstein and Bonikowski 2021) – הפנו המרואיינות אצבע מאשימה כלפי העולם על כך שלא רק אפשר את המצב אלא גם נתן לו גושפנקה. מבחינת מרינה, שכיוונה בדבריה לפלסטינים, "כל העולם מצדיק את המעשים של חבורת חיות אדם מסטולים", ומבחינת ז'אנה "שלום [הוא] בלתי אפשרי. אנחנו פשוט צריכים להתכונן יותר טוב, כי העולם רוצה שניעלם ומחמש את אויבינו בהתלהבות". השתמעה מכך, גם אם לא בצורה מפורשת, השוואה לאוקראינה הזוכה לאמפתיה בינלאומית ולגינוי האויב שלה.

ההצהרות על כך ש"אי־אפשר להשוות" לצד ההשוואה שנעשתה בפועל לאורך הראיונות המחישו מתח לא בין מהגרים שונים (לרנר ופרטר 2023), אלא בין שלבים שונים בעבודת ההשוואה. בקרב חלק מהמרואיינות, ההסתכלות על המלחמה באוקראינה ככלל ועל האוקראינים בפרט השתנתה לאור המלחמה ב/של ישראל. בשיא המלחמה, כשישראל הייתה נתונה לביקורת בינלאומית חריפה שבאה לידי ביטוי בין היתר בהצבעות נגד פעילותה בעזה באו"ם – הצבעות שאוקראינה תמכה בהן – הסתייגו המרואיינות ממדינת מוצאן שלא פעלה לפי הגיון שותפות הגורל. מבחינתן, במקום להתאחד בעת צרה לנוכח "מלחמות האין ברירה שנכפו", כלשונה של לאה, אוקראינה הצטרפה אל העולם בגינויה של ישראל. כך ניסחה זאת נדו'דה: "אוקראינה לא התחילה את המלחמה, בדיוק כמו שאנחנו לא התחלנו את המלחמה, אבל כולם נגדנו. מה שמרגיז אותי במיוחד לגבי

אוקראינה זה שלמרות שהם סובלים בדיוק כמונו, הם לא תומכים בנו". היא מתחה ביקורת על "כפיות הטובה" של אוקראינים ועל חוסר התמיכה מצידם – ומצד העולם כולו – בישראל: "אנחנו עזרנו להם. [...] אני חושבת שהם בכלל לא מעריכים את זה. [...] מצד אחד חבל עליהם, אבל מצד שני, המלחמה שלנו הראתה שאף אחד לא תומך בנו". גם ז'אנה הצטרפה לנרטיב המבודד את ישראל ומאשים את אוקראינה, לצד מדינות אחרות, בעמדתה כלפי ישראל: "לאחרונה, זלנסקי אמר שיעשה הכול כדי לעצור אותנו. זה מאוד הצחיק והרגיז אותי. קודם תעצור את רוסיה ואז תנסה לעצור אותנו. זה שוב מחזק את דעתי שהעולם תמיד היה ותמיד יהיה נגדנו". היא אף הוסיפה ש"נותר רק להתפעל מאיך שכולם מתלכדים כשמדובר באנטישמיות", וכך הדהדה את הנרטיב הרווח שלפיו כל ביקורת כלפי ישראל היא ביטוי של אנטישמיות.

התגובות הרגשיות של נדז'דה וז'אנה, שתיהן נשים מבוגרות שהיגרו לישראל בתחילת שנות התשעים, גייסו את חווייתן באוקראינה לפני ההגירה, שכללה אנטישמיות: "באוקראינה הייתה, יש ותהיה אנטישמיות", כלשונה של ז'אנה. חוויה זו לא נורמלה על ידן, בניגוד למה שנמצא בהקשר של מהגרים מברית המועצות לשעבר שרואיינו בסוף שנות התשעים (Rapoport et al. 2002). לצד מרכיבי הזהות האוקראינית שהמרואיניות ביקשו לטפח, חלקן לא היססו לתאר בשלילה את חייהן באוקראינה, שבה מעולם לא הרגישו שייכות בגלל אנטישמיות שהיא, במילותיה של נדז'דה, "חלק מהדנ"א האוקראיני". גם מבחינת אירה ולא, נציגות דור 1.5, שגם הן היגרו בתחילת שנות התשעים, האנטישמיות שחוו בגיל צעיר חיזקה את זיקתן ליהדות וקבעה את מהלך חייהן. בין שאר הגורמים, האנטישמיות היא שגרמה לארבע המרואיניות האלה להגר לישראל והשפיעה על השתלבותן בה; כך הן קישרו בין אנטישמיות, יהדות וציונות, חיברו יחדיו את ניסיוןן במדינת מוצאן ובמדינתן הקולטת ושחזרו את הנרטיב הלאומי הישראלי (שם).

נרטיב האנטישמיות, נרטיב ישראלי בולט שנבנה ביתר שאת בתקשורת הישראלית וקיבל בה לגיטימציה, אינו נתון לפרשנויות ומבחיין חד-משמעית בין רודף לנרדף (שם). המרואיניות ערערו על הדיכוטומיה המוחלטת הזאת: מבחינתן גם אוקראינה הסובייטית שגדלו בה וגם אוקראינה בימינו הן אנטישמיות ולא בהכרח תומכות בישראל, אך בה בעת אוקראינה היא גם קורבן שעימו אפשר להזדהות. ז'אנה אמרה שאף כי תמיד הרגישה זרות וחוותה אנטישמיות במדינת מוצאה, היא תומכת באוקראינה "כי אדם הגון לא יכול להתחשבן עם מדינה שהותקפה". אירה דיברה על "היחס החד-משמעי למלחמה לצד היחס הלא חד-משמעי לדרישות אוקראינה מישראל ולהצבעות אוקראינה נגד ישראל באו"ם".

מלחמה כמעוררת זיכרון אישי וקולקטיבי

המרואיניות גייסו זיכרון אישי וקולקטיבי כדי לעבד את חוויית המלחמות. לצד תפיסת האיום המתמיד על הבית, נכחה בראיונות גם ההבנה העצמית הוותיקה של היות חלק מעם

נרדף; שני הנרטיבים הדומיננטיים הללו היו שזורים זה בזה. המרואיינות מיקמו את עצמן במציאות הישראלית, על זיכרונותיה, ועיצבו מחדש את זיכרונות העבר שלהן עצמן בעזרת פעולת תרגום מובנית שהתבססה על שחזור פרשני לפי הגיון הנרטיבים המקומיים. בין היתר, שתי המלחמות עוררו את זיכרונותיהן הנוגעים לאנטישמיות, שהיא חלק מהנרטיב של ההיסטוריה היהודית רצופת הרדיפות והסבל (Rapoport *et al.* 2002). זיכרונות אלו, ששוחזרו ואורגנו מחדש בראיונות, שימשו אותן לצורכי ההווה.

כדי להציג את חווייתיהן גייסו המרואיינות את השואה ואת מלחמת העולם השנייה, או בשמה הסובייטי "המלחמה הפטריוטית הגדולה" – אירועים העומדים במוקד הנרטיב של ברית המועצות לשעבר; וגם חוויית אנטישמיות שחוו לפני הגירתן, העומדות במוקד הנרטיב של ישראל. לפולחן המלחמה הפטריוטית הגדולה (Tumarkin 1994) התוודעו המרואיינות במדינת המוצא. זיכרון השואה, שהושתק בברית המועצות לשעבר, נרכש ועוצב בעיקר בישראל דרך התוודעות לשיח השואה, הממלא תפקיד מרכזי בעיצוב הזיכרון הקולקטיבי של החברה הישראלית (Lomsky-Feder and Rapoport 2008) ומסמל רוע מוחלט ברפרטוארים רווחים של השוואה (Dekker *et al.* 2025).

כשתיארן את חוויית המלחמה באוקראינה לפני שבעה באוקטובר, המרואיינות הזכירו אירועי עבר טראומטיים שהתרחשו גם על אדמת מדינת מוצאן וגבו את חייהם של יהודים אוקראינים רבים ובהם בני משפחתן. יוליה אמרה, למשל: "המלחמה הפטריוטית הגדולה, השואה [...] כאן את רואה את אותן תמונות – הפליטים, הרקע, השלג. הכול אותו דבר". נרטיב השואה – שמימיה הראשונים של ישראל הגדיר בה את התודעה ההיסטורית, יצר מסגרת לקולקטיב לאומי ותרים למתן לגיטימציה לעצם קיומה של המדינה (למשל יצר מסגרת לקולקטיב לאומי ותרים למתן לגיטימציה לעצם קיומה של המדינה) (Zerubavel 1995; Zertal 2005) – שימש לתרגום פרשני של המציאות האוקראינית. בתרגום של לאה, למשל, המלחמה באוקראינה שוות ערך לשואה והאוקראינים שווי ערך ליהודים; הרצון הרוסי לשלול זכות קיום מאוקראינה היה שווה ערך למדיניות של גרמניה הנאצית כלפי היהודים ואף לאיום המתמיד על קיומה של ישראל. "האסוציאציות עם השואה כל הזמן ממשיכות לצוץ", אמרה לאה, "במיוחד אחרי מה שקרה בבוצ'ה. משום מה, בדור הזה האוקראינים הפכו ליהודים. זו לא רק מלחמה. זה ניסיון לרצח עם. כשפוטיין אומר שאין לאוקראינה זכות קיום, זה טריגר עצום ליהודים".

לראיונות ההמשך חדר השיח הישראלי, המתמקד באנלוגיה ההדוקה בין אירועי שבעה באוקטובר לשואה ומבקש לבטא את עוצמת האימה, את ההפתעה ואת חוסר האונים שהביאו עימם, וגם את התחושה שהיהודים הם קורבנות של רוע מוחלט.¹⁰ את הפנייה לנרטיב השואה, הנותן לגיטימציה לזכות הקיום של ישראל כ"בית לאומי ליהודים" ומהדהד איומים שיהודים היו נתונים להם בעבר, אמנם אפשר לתעל לפרשנות הומניסטית ביקורתית (Lavsky 2024), אבל המרואיינות השתמשו בה בפרשנות הרווחת ואף קשרו

אותה להיעדר התמיכה הבינלאומית בישראל אחרי שבעה באוקטובר. כך אמרה ז'אנה: "אני כועסת על כל העולם. [...] אין בזה שום דבר חדש. [...] הם כמוכן לא יזכו לראות שניעלם, אבל הם עושים בשביל זה הכול, כמו בשנות השלושים והארבעים של המאה הקודמת". לצד גורמים אחרים, זיכרון העבר אפשר לה – מהגרת מברית המועצות לשעבר – לחוות את המלחמה בישראל כחלק מהיסטוריה מתמשכת. כשלא דיברה על מעורבותה בסיפורי הקורבנות והחטופים של מתקפת חמאס, היא קישרה אותם לסיפור המשפחתי שלה: "אני פשוט לא יכולה להתמודד עם זה. סבי וחמישה מאחיו מתו במלחמת העולם השנייה. סבתא-רבתי שלי קברה שמונה ילדים בינקות ועוד חמישה במלחמה". השואה לא הייתה רק זיכרון דור שלישי עבודה, אלא נקשרה גם לחוויותיה במלחמה ב/של ישראל. כך, לאה תיארה את חוויות משפחתה בשואה ואת חוויותיה העכשוויות כדגמים בני השואה ונעה ביניהם בחופשיות, אגב התעלמות מהפער הטמפורלי בין החוויות (השוו 2006 Ochs). נרטיב השואה חדר להצדקת תגובתה של ישראל למתקפת חמאס, תגובה שביססה את האשמתה של ישראל ברצח עם. כך אמרה מרינה: "אני חושבת שישראל לא מבצעת רצח עם אלא מגינה על זכות הקיום שלה. אם ישראל לא תגן על עצמה, היא תפסיק להתקיים. ליהודים שוב לא יהיה בית, הם יושמדו כי כולם שונאים אותם. [...] הם חייבים להיות כאן, הם חייבים שתהיה להם פיסת אדמה משלהם".

לאורך שני הראיונות, לאה הבנתה את מושג המלחמה כ"סיוט ארכיטיפי ליוצאי ברית המועצות לשעבר, משהו שחרוט עמוק בתוכנו". מבחינתה, יוצאי ברית המועצות לשעבר מצויים בציפייה מתמדת למלחמה ונכונים תמיד לגרוע מכול, "מה שנקרא 'נעל אחת כבר נפלה, ואנחנו מחכים שהשנייה תיפול'. אנחנו חיים כל הזמן בציפייה לאסון, לאיזושהי קטסטרופה". מלחמה עבורם היא "אחד הטריגרים החזקים", ופרוץ המלחמה באוקראינה, שחיברה את המהגרים לנוף מדינת מוצאם, הגשים את "הסיוט הגדול מכולם", כדבריה. באמצעות הנרטיבים האלה בידלו המרואיינות את עצמן ואת יוצאי ברית המועצות לשעבר מכלל העולם. במילותיה של לאה, "אלה שלא דוברי רוסית, הם בכלל לא מבינים מה זה בשבילנו". בהקשר זה, לאה סיפרה שבשיחותיה עם אנשים שאינם מברית המועצות לשעבר היא גייסה אירוע טראומטי אחר, פיגועי 11 בספטמבר בארצות הברית, כדי לתרגם את חווייתה הכפולה, המבטאת את הזעזוע מהמתקפות והמלחמות, את חומרתן ואת הצדקת התגובה הקשה עליהן: "[אמרת לי להם:] אתם זוכרים את ה-9/11? את התחושה הזאת שהעולם מתמוטט יחד עם מגדלי התאומים, שכל העולם קורס? [...] אז ככה זה בשבילנו כל יום".

מלחמת צדק?

כשהמלחמה של ישראל בעזה צברה תאוצה היא עוררה ביקורת בינלאומית חריפה. ההשוואה בין שתי המלחמות נועדה בין השאר למסגר את פעילותה של ישראל כמלחמה צודקת. רוב המרואיינות היו זהירות בהתבטאויות שיש להן אופי פוליטי. כך, נדו'דה מתחה ביקורת

על הממשלה, גם אם מה שעורר אצלה צער היה הפגיעה בתדמית ישראל בעולם: "חבל לי שהפוליטיקאים שלנו רבים ביניהם וכל העולם רואה את זה. הם היו יכולים להתאחד, ולו רק לתקופת המלחמה, ולשמור על כביסה מלוכלכת בתוך הבית". בריאיון ההמשך היא דיברה ארוכות על שבעה באוקטובר: "לא חשבתי שזה יכול לקרות, [...] סמכתי בעיניים עצומות על הצבא והנה זה קרה". התבטאויות זהירות אלו, המגלמות תחושת נטישה ואכזבה מחוסר יכולתה של המדינה למלא את חובותיה, מתקשרות גם הן לזיכרון הקולקטיבי של העת שבה לא הייתה ליהודים מדינה שתגן עליהם (Moas 2024). נדו'דה חזרה ואמרה שהיא "לא כל כך [סומכת] על הממשלה, אבל על החיילים כן". ז'אנה, פעילת מפלגת ימין בעיר מגוריה, הרחיבה ודיברה על תפיסותיה הפוליטיות. אף שאמרה כי חוותה "התרככות" בעמדותיה כלפי הפלסטינים וציינה שאין לה "שום אהבה לממשלה" לנוכח המלחמה ב/של ישראל, היא הביעה תמיכה בשלטון:

בא לי לצאת לכיכר הזאת, איפה שכל המפגינים האלה מתאספים עם הצעקות "ביבי תתפטר", ולהגיד להם: תגידו, מה עוד אתם רוצים ממנו [מנתניהו]? מה עוד הוא צריך לעשות כדי להציל את [החטופים] האומללים האלה? מה הוא לא עושה? הוא לא נכנע לחמאס? הוא לא הולך על כל התנאים שלהם? הוא כבר עשה את זה פעם אחת, כששחרר את שליט. [...] זאת דיסה שבישלנו לעצמנו.

כך הצטרפה ז'אנה לנרטיב הרווח המאשים את השמאל – תפיסה שבה אחזה, לדבריה, עוד טרם הגירתה לישראל, ושחזרה אחריה (שומסקי 2001; 2005) – במוסר כפול או בפגם מוסרי ש"הביא עלינו את המלחמה": "אני מאוד לא אוהבת את השמאל [...] עוד מתקופת הסוציאליזם. השמאלנים כאילו בעד שוויון כללי אבל הם אנשים צבועים ויפי נפש". נדיר שהמרואיינות התנערו מעצם ההשוואה לאוקראינה. אולגה, שבשני הראיונות הפגינה זהירות בהתבטאויות פוליטיות, ציינה ש"קשה להשוות, כי גם אם המלחמה באוקראינה היא לגמרי לא מוצדקת, המלחמה הישראלית מורכבת יותר". רק יוליה הטילה ספק בהשוואה. בריאיון הראשון היא בידלה את עצמה מרוב יוצאי ברית המועצות לשעבר (Al-Haj 2019), מתוך מודעות לכידול זה, וביססה את השתייכותה לשמאל הישראלי: "זה יישמע מפתיע, אבל אני מחזיקה בדעות שמאליות". בריאיון ההמשך היא דיברה על שינוי קיצוני בתפיסת העולם שלה ועל תזוזתה ימינה לנוכח הפער בין שאיפותיה ובין המציאות. בריאיון, שהתנהל ברוסית, היא אף השתמשה במילה העברית "התפכחות", שהפכה שגורה באוצר המילים בישראל אחרי שבעה באוקטובר (קפלן 2024):

קשה לי עכשיו להגדיר את עצמי כמישהי עם השקפות שמאל. במיוחד מאז שוויוןן סילבר, מייסדת תנועת "נשים עושות שלום" שהייתי פעם חלק ממנה, נרצחה באכזריות על ידי האנשים שהיא ניסתה לעשות איתם שלום. [...] אם פעם החזקתי בדעות שמאל קלאסיות והשתתפתי במסעות שלום לרמאללה וביזמות שלום אחרות, [...] לאחרונה בחנתי מחדש את הערכים שלי ושיניתי משמעותית את השקפותיי. התפכחתי.

פירוט הפעילות שבה עסקה יוליה בעבר תיקף את תפיסתה החדשה, התואמת יותר את הנרטיב שבו אין מקום לפלסטינים (קפלן 2024) ולפיו אין בעזה בלתי מעורבים (פלד-אלחנן 2024). היא אמרה: "אני לא יכולה להרגיש אמפתיה לתושבי עזה. פשוט לא יכולה. נראה לי שכולם איכשהו נגועים בשנאה".

למרות מה שכינתה "שינוי דרסטי בתפיסות הפוליטיות", יוליה קראה תיגר על ההשוואה של המלחמה ב/של ישראל למלחמה באוקראינה. כך, היא השוותה בין הקורבנות באוקראינה לקורבנות בעזה. אף שהיא עצמה, כמי ש"התפכחה", הייתה לדבריה אטומה להשוואה זו והציגה את הקורבנות הפלסטינים כישות אחידה, להבדיל מהקורבנות האוקראינים שלכולם ניתן שם, עצם האמירה על קורבנות בשני הצדדים נדירה ולכן בולטת:

בישראל אין את אותה הרס המוני כמו באוקראינה. [...] בעזה יש, ואולי אפילו יותר גרוע מאוקראינה, בתים פשוט נמחקים שם מעל פני האדמה. אין ממ"ד, אין מקלט, אין כלום. הקול הפנימי שלי אומר שאותו דבר קורה בעזה. ולמה במקרה של אוקראינה אני מזילה דמעות על קרינה, ויטליק או איזה ילד בן שמונה אחר שנהרג על ידי רוסיה, אבל במקרה של מיליוני הפאטמות, מוחמדים ואחרים שאנחנו הורגים אני לגמרי אדישה?

יוליה שיתפה איך חברתה סיפרה לה בגאווה על בנה החייל ש"משטח בניינים" בעזה. הסיפור הזה, שהתנגש עם תפיסות העבר שלה, עורר אצלה אמביוולנטיות: "יש בתוכי קול שאומר שהיינו בצד הזה כששיטחו בניינים באוקראינה. הרגשתי אמביוולנטיות מסוימת, כאילו כאן אנחנו מרכינים ראש, בוכים ומושיטים יד, ופה אנחנו אדישים לגמרי, וחלקנו אפילו גאים בילדים שלהם שמשטחים בניינים". התגובה האלימה של ישראל למתקפת שבעה באוקטובר העלתה אצל יוליה דווקא הקבלה בין פעילותה של ישראל בעזה לפעילותה של רוסיה באוקראינה: "אני מבינה ששבעה באוקטובר היה פיגוע טרור מזעזע, אבל עכשיו אנחנו בעצם עושים את מה שרוסיה עושה". האמביוולנטיות הזאת נותרה לא פתורה, במסגרת עולם הערכים שהיה ברור אך התערער וטרם גובשו בו תפיסות חד-משמעיות: "אני מרגישה שפעם התמונה הייתה יותר ברורה מבחינת ערכים, ועכשיו היא יותר מטושטשת. הנה, אני לא יכולה להגיד באופן חד-משמעי אם אני תומכת במבצע ברפיח. מזל שאף אחד לא שואל אותי". התפקיד הקטן והלא פתור שיוליה ייחסה לעצמה צמצם את סוכנותה שלה ואת זו של החברה האזרחית.

סיכום ודיון

במאמר זה עסקתי במשמעויות הסמיכות בין 24 בפברואר 2022 ובין שבעה באוקטובר 2023 וחפיפתן של המלחמה באוקראינה והמלחמה ב/של ישראל עבור מהגרות ותיקות מאוקראינה בישראל. מתוך חווייתן האמפירית הכפולה, עסקו המהגרות בהשוואה דיאדית בין המציאויות. השוואה זו, הכרוכה בתרגום תרבותי, הייתה עבודה פרשנית רבי-ממדית ולא ליניארית שחצתה גבולות נזילים של זמן ומרחב.

לפני מתקפת חמאס על ישראל בשבעה באוקטובר, ההשוואה בין המלחמה באוקראינה לסכסוך הישראלי-פלסטיני שימשה לעיבוד ולפרשנות של חוויית המלחמה דרך עדשת הסכסוך המקומי. המלחמה באוקראינה, שנתפסה כאסון פתאומי שקטע את השגרה במדינת המוצא, עלתה בעוצמתה על שגרת המלחמה בישראל ומחזוריותה, שהייצוג שלהן גימד את הסכסוך המתמשך ועיצב את חיי המרוויינות תחת איום תמידי מנוהל ותחושות הנרדפות והמוכנות הנלוות אליו במדינה הקולטת. אף שבין פריטי השוואה אפשר למצוא גם שוני (Epple and Erhart 2020), מהשוואות תמיד משתמע ונבנה דווקא דמיון המבוסס על הערכה הוליסטית (Dekker *et al.* 2025). אצל המהגרות, לצד ההבדלים שהתחדדו בעבודת ההשוואה שלהן, מסגרת ההתייחסות שבחרו ביססה שותפות גורל רצויה בין שתי המדינות. לאחר שבעה באוקטובר, כשנקטעה שגרת המלחמה במדינה הקולטת, כיוון ההשוואה התהפך: כעת המלחמה ב/של ישראל פורשה דרך המלחמה באוקראינה, ובמקביל שימשה עבורה עדשה מתעדכנת. הבניית שותפות הגורל התעצמה והתרכזה במלחמת צדק שנכפתה על הבית מול אויב אכזר ובהיעדר תמיכה מהעולם. עם זאת, בשיאה של המלחמה ב/של ישראל הסתייגו המהגרות ממדינת מוצאן, שלא פעלה לפי עקרון שותפות הגורל. ההשוואה, שנגזרה מתוך חוויית המלחמה הכפולה, עוררה זיכרון אישי וקולקטיבי ולכן הייתה לא רק סינכרונית אלא גם דיאכרונית. בהשוואה בין המציאויות במדינת המוצא ובמדינה הקולטת, אוקראינים כיום הוצגו כשקולים ליהודים הנרדפים לאורך ההיסטוריה, במיוחד בשואה; ובהשוואה בתוך מציאות של אחת המדינות, המלחמה באוקראינה הייתה שקולה למלחמת העולם השנייה ולשואה, ואירועי שבעה באוקטובר נבחנו מתוך עדשת השואה. כך מוסגרו שתי המלחמות כחלק מההיסטוריה היהודית הרחוקה והקרובה. אף ש-24 בפברואר 2022 ושבעה באוקטובר 2023 הוצגו כנקודות שבר שקטעו את רצף הזמן והמרחב, הם גם סימנו המשכיות של גורל משותף. המלחמה באוקראינה, שבאמצעותה קראו המרוויינות את המלחמה ב/של ישראל, אפשרה לארגן מחדש את מה שהתפרק ונקטע. הדיכוטומיה בין אוקראינה לישראל, בין האישי ללאומי, בין העבר להווה של כל אחת מהן ושתייהן יחד וגם הדיכוטומיה בין שתי המלחמות, התערערה. כל השוואה מעוגנת בהקשר ומוטה מתוך נקודת המבט של מי שעורכים אותה. לרקע של המהגרות הוותיקות מאוקראינה בישראל, לתפיסותיהן ולמיקומן החברתי, התרבותי והפוליטי הייתה בהכרח השפעה על תהליכי התרגום ועל עבודת ההשוואה שלהן בהקשר הישראלי. לפיכך, בדיון אפנה את הזרקור למשמעויות העולות מתוך ההשוואה ולהשוואה כפעולת התמקמות; לבסוף אצביע על הפוטנציאל הביקורתי שבהשוואה ובדיון בה.

משמעויות ההשוואה

באמצעות שלושת היסודות המרכיבים את ההשוואה הזאת – הפריטים המשווים (המציאות בישראל ובאוקראינה), התוכן (האלימות והמלחמה), וההערכות השיפוטיות הנובעות מן ההשוואה (הבניית שותפות הגורל) – המהגרות הוותיקות עיבדו את חוויית המלחמה

הכפולה והקנו לה משמעות. אולם השוואה היא גם פרקטיקה טעונה: מעצם ההעמדה המכוונת של פריט אחד לצד פריט אחר, אפשר לטעון טיעון נורמטיבי (McCrudden 2017) ואף לעוות דרכי חשיבה (Epple and Erhart 2020) ולעוות להיבטים של המציאות שנופלים מחוץ למסגרת ההשוואתית (Dekker *et al.* 2025). בהקשר הישראלי, ההשוואה בין שתי המציאויות קיבלה תפקיד פוליטי ואידיאולוגי מובהק. מסגרת ההתייחסות הפרשנית שנוצרה קבעה מראש את אופן ההתבוננות במציאות, פישטה את דרכי החשיבה והפעולה של מהגרות והגבילה אותן. לכל הפחות השתמעה ממנה תמונה שאינה עולה בקנה אחד עם המציאות ואף מהווה קריאה שגויה של המצב הגיאופוליטי (Žižek 2022), ולפיה עזה – רצועת חוף שאינה ישות מדינית – היא שוות ערך לרוסיה, מעצמה גרעינית ואחת המדינות הגדולות בעולם. הנרטיבים הקשורים לקורבנות, לאויב אכזר שהמאבק הכפוי בו על הבית מתקיים ללא תמיכת העולם, לזיכרון ולעבר – כל אלה עשו דה-קונטקסטואליזציה של המלחמה ב/של ישראל בזמן ובמרחב; הבנו פטריוטיות, הכרוכה ברגש חזק כלפי האומה שבעינות מלחמה מתועל לחיזוק האמונה בצדקת המטרה ואף ללאומיות שוביניסטית (Moas 2024); נתנו לגיטימציה לתגובת ישראל; תרמו לדה-הומניזציה של הפלסטינים ואף מחקו אותם בהתבסס על תפיסה דיכוטומית המציבה בחירה חד-משמעית ("זה או אנחנו או הם"); וצמצמו את מורכבות המקרה הישראלי, את הסוכנות של ישראל ואת אחריותה. במילותיה של עמליה סער (2025), כך צונחים הישראלים למצב שבו מתערערת היכולת לחשיבה מוסרית.

ההשוואה בין המציאות באוקראינה למציאות בישראל, ששתיהן נתונות במלחמה, התבססה על דגמים תרבותיים קולקטיביים (Epple and Erhart 2020), על היגיון של פרקטיקות השוואתיות ועל רפרטוארים של השוואה שרווחים בתרבות הישראלית ויש אינטרס לשמר ולטפח אותם, בין היתר אחרי שבעה באוקטובר. היא מהדהדת קודים סמיוטיים דומיננטיים, ויש לה פוטנציאל להפוך לרפרטואר של השוואה ולהשתתף בבניית הזהות הישראלית הקולקטיבית. ההשוואה בין שתי המלחמות שירתה את האתוס היהודי-ישראלי ואת הנרטיבים שלו ומיקמה את המהגרות בתוכם. היא שילבה באתוס תכנים נוספים, אגב פירוקו לרכיביו וארגונם מחדש. תהליכי ההשוואה של המהגרות הוותיקות העידו על האקספציונליזם (exceptionalism) היהודי-ישראלי – האמונה שלאור ניסיונם ההיסטורי של היהודים ובעיות הביטחון שעימן הם מתמודדים, היהודים וישראל הם יוצאי דופן, מיוחדים במינם ואף נעלים על אחרים; אמונה זו היא מרכיב משמעותי בזהותם הלאומית (Merom 1999; Feinstein and Bonikowski 2021). האקספציונליזם מתקשר ישירות לתפיסה שלפיה אי-אפשר להשוות בין מה שקורה בישראל למה שקורה במקומות אחרים, תפיסה הבולמת פרשנות ביקורתית. מהגרים בעלי שייכות כפולה עסקו בהשוואה בכל זאת, מתוך עמדה שישראלים רבים שותפים לה.

השוואה כפעולת התמקמות

ראויה לתשומת לב מיוחדת היא הפנייה דווקא לאוקראינה כמושא ההשוואה. להבדיל ממהגרים חדשים שמכירים את מדינת מוצאם מקרוב (לרנר ופרטר 2023), במקרה של מהגרים ותיקים מדובר באוקראינה מדומיינת ומובנית, שהקשר אליה רדום ונושן. אוקראינה הייתה הבית שבו נולדו וגדלו, אך כעת הזמן והמרחב מפרידים אותם ממנה. ולמרות המרחק הממשי והסמלי – ומבעדו – המתקפה הרוסית פגעה באותה אוקראינה מדומיינת, ובמקום הפגיעה נוצר חיבור מחודש; הקשר הרדום עלה אל פני השטח, וההזדהות מתוך הכאן והעכשיו האיצה את התעוררותם של מרכיבי הזהות האוקראינית. לנוכח הרוסיות המאותגרת שטושטשה, לשייכות לאוקראינה החל להתלוות הון סמלי (Voinova [in press]; Voinova and Karas 2025) שהקל על הבחירה באוקראינה כפריט או מושא ההשוואה. עם פרוץ המלחמה ב/של ישראל, אף שנראה כי האוקראיניזציה של המהגרות הוותיקות החלה להתמתן כשהישראליות תפסה את קדמת הבימה, המציאות האוקראינית – מדומיינת ומתווכת ככל שתהיה – הייתה האופציה הזמינה, המוכרת וה"משתלמת" עבורן. היא שימשה להתמקמות ביחס לאתוס הלאומי, מתוך הכאן והעכשיו הישראלי ומול השם, האז והעכשיו האוקראיני. הפנייה לאוקראינה משתלבת בתפיסות של רבים ממהגרים הוותיקים בישראל, לפחות מהדור הראשון. מהגרים אלו הושפעו מהחברות בכרית המועצות לשעבר, ועם המעבר מקבוצת מיעוט במדינת המוצא לקבוצת הרוב במדינה הקולטת יישמו את ההיררכיה בין אזרחים סוג א לאזרחים סוג ב (שומסקי 2001; 2005). במפגש עם המציאות הישראלית, מתוך תרגום ההיררכיה האתנו-לאומית המוכרת להם, הם אימצו במידה כזו או אחרת את האתוס היהודי-ישראלי הלאומי הציוני (Lomsky-Feder and Rapoport 2001; 2008) ואת הרפרטוארים הדומיננטיים של ההשוואה. תרגום כזה, כפעולה פרשנית, מעוגן תמיד ברפרטואר שהוא גם מיובא וגם מקומי (לרנר 2012).

השייכות אינה נמדדת במידת אימוצם של דגמים תרבותיים מקומיים, אלא בעצם ההשתתפות בשיח המעצב אותם. לא רק העבר שהמהגרות מביאות עימן מארגן את המרחב התרבותי שהתמקמו בו בישראל, אלא גם קידודו מחדש בתוך האתוס הלאומי והשיח האידיאולוגי-פוליטי. השייכות מתהווה מתוך המפגש איתם ומתוך מיקומם של המהגרים בתוכם. בהקשר זה רלוונטית תפיסתו של גרעון טורי (Touy 2012), שלפיה מטרתו של תרגום, שהוא קודם כול "עובדה" בתרבות היעד, היא למלא צרכים של מערכת היעד שאליה מתרגמים ולהשתלב במבנה התרבותי שלה, על בסיס מערכת המקור ובהתאם לקריאה של מערכת היעד ופענוחה. כך, תכנים נשמרים במערכת היעד ומעוצבים בה מחדש לא כי הם "חשובים" כשלעצמם, אלא כי מיוחסת להם חשיבות במערכת היעד, שאף היא משתנה כתוצאה מהמגע.

המהגרים הוותיקים קוראים את האתוס הלאומי הציוני ופועלים לפיו באופן מתמשך ובמיומנות. רובם מתחייבים אידיאולוגית לקולקטיב היהודי-ישראלי ולישראל, וכך מממשים את זהותם הישראלית (Lomsky-Feder and Rapoport 2001). לפי עדנה לומסקי-פדר ותמר

רפפורט (Lomsky-Feder and Rapoport 2008), הזיקה ההדוקה בין אזרחות ללאומיות מעצבת את אזרחותם התרבותית של מהגרים ש"שבו הביתה": מצד אחד היא מבטיחה את זכותם להשתתף בשיח המקומי, ומצד שני היא פוגמת ביכולתם לערער על העקרונות הלאומיים. מצופה מהם, או אפילו נדרש מהם, לפענח את האתוס הלאומי ולהתחייב אליו; להתנגד לו פירושו לערער על הכללתם המלאה בקולקטיב הלאומי.

מעבר לכך שמהגרים ותיקים מחזיקים בעמדה התואמת את הקונסנזוס הבסיסי של הרוב היהודי בישראל בנוגע לתרבות הפוליטית האתנוצנטרית של המדינה, המשאירה את הפלסטינים מחוץ לגבולותיה הלגיטימיים, הניסיון במקומות אחרים בעולם וניסיונה של ישראל עצמה מלמדים כי שגרת המלחמה יכולה לשמש כלי להומוגניזציה של אוכלוסיות שונות ולחיזוק הסולידריות הלאומית (Al-Haj 2019). בהקשר המתואר במאמר זה, שבו האתוס הלאומי מתחזק, המהגרות שהתמקמו בתוכו לא נטו לשנות את מושא ההשוואה או לטעון את ההשוואה בהערכה שיפוטית שונה, שכן פעולות כאלה היו יכולות להוות כתב אישום למדינה הקולטת.

בשל מספרן המועט של המרווינות במחקר זה אין להסיק ממנו מסקנות גורפות לגבי כלל המהגרים מאוקראינה, ובוודאי לא על כל המהגרים מברית המועצות לשעבר, שהם קבוצה הטרוגנית. נדרשים מחקרים נוספים, המבוססים על אתנוגרפיה דיגיטלית ועל ראיונות עומק, כדי להגיע להבנה עמוקה ורחבה יותר של חוויית המלחמה הכפולה. במחקרים עתידיים כאלה יש מקום לבחון גם את תפקידו של המיקום המגדרי של מהגרים ומהגרות. אך לצד ההסתייגויות, המחקר הראה כי השוואה היא עבודה פרשנית ופוליטית. בהקשר של הגירה, פעולת ההשוואה המבוססת על תרגום תרבותי בולטת מאוד בחוויית המלחמה הכפולה, שכן היא חושפת כיצד מהגרות ותיקות בונות באמצעות משאב סמלי זה את פרשנותן, מחדדות את תודעתן הפוליטית ומעצבות את מיקומן ביחס למדינת המוצא ולמדינה הקולטת, לנוכח שתי המלחמות המתרחשות בו בזמן.

פירוק ההשוואה ועיבוייה

בהשוואה ובדיון בה טמון פוטנציאל ביקורתי. מאחר שהפריטים המשווים, תוכן ההשוואה וההערכות השיפוטיות הנובעות ממנה יכולים להיות מאורגנים, מאומצים ומופצים בדרכים שונות (Dekker et al. 2025), ההשוואה בין המציאות באוקראינה למציאות בישראל אינה אופציית פרשנות יחידה או קבועה. התהליכים האזרחיים ברוסיה, והמלחמה הכוללת פלישה לאוקראינה, כיבוש חלקי והפגזות שפוגעות באוכלוסייה האזרחית, יכלו להיתרגם למלחמה שישראל מנהלת בעזה,¹¹ לעורר מחשבות על קולוניאליזם ולעורר פרשנות ביקורתית של האתוס הלאומי ושל הנרטיבים האידיאולוגיים הישראליים. אולם מהשוואת

המציאות בישראל למציאות באוקראינה השתמעה דחייה על הסף, לפחות מבחינת רוב המרוויינות, של עצם ההשוואה למציאות ברוסיה. רק מרוויינות אחת השמיעה קול מהוסס שהעלה אפשרות של השוואה מעין זו וערערה על מושא ההשוואה הרווח. מעבר לכך, גם מעצם ההשוואה בין המציאות בישראל למציאות באוקראינה ולהפך יכולה להשתמע הערכה שיפוטית אחרת, שלא דווקא בונה גורל משותף אלא עוקבת בביקורתיות אחר האירועים ומקנה להם משמעות שונה.

כאקט פוליטי, השוואה יכולה לעורר שינוי. זהו תסריט סביר בעיתות משבר ומלחמה (Epple and Erhart 2020), משום שדווקא בהן אפשר וחשוב במיוחד לייצר "השוואה עבה" – כזאת שלא תכלול בהכרח דווקא את מרכיבי ההשוואה הזמינים ביותר, ותתחשב בהקשרים הרלוונטיים, תעבה אותם, תבחן אותם בקפדנות (Niewöhner and Scheffer 2010) ותעשה שימוש אחיד במושגים כגון טבח, כיבוש ועוד (Žižek 2022). בהקשר הישראלי, שבוודאי אינו עשוי מקשה אחת, מצויים סוכני שינוי המערערים על האתוס, על הנרטיבים ועל הרפרטוארים הרווחים של ההשוואה. השוואה עבה בין המציאות הישראלית לזו שבאוקראינה, ברוסיה או במקומות אחרים במישורים טמפורליים שונים, שאף הם עבים, עשויה לפתח הבנה חלופית של המציאות במלחמה ולמוטט חומות שנבנות כאמצעות הנרטיב של "אי-אפשר להשוות" או הנרטיבים שהוצגו במאמר זה, ובסופו של דבר ביכולתה לשנות את הסדר הסמלי והממשי הדומיננטי בישראל של ימינו.

המחלקה לתרגום וחקר התרגום, אוניברסיטת בר-אילן,
והמכון להגירה ושילוב חברתי, המרכז האקדמי רופין

ביבליוגרפיה

- גולדברג, עמוס, 2024. "זו הייתה שואה", עיונים בשפה וחברה 19, עמ' 116-121.
- דהאמשה, עאמר, 2024. "חברות ברזל?", עיונים בשפה וחברה 19, עמ' 134-139.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2022. שנתון סטטיסטי לישראל 2022 (מס' 73).
- לרנר, יוליה, 2012. "מבוא: הכוח הפרגמטי של תרבות בהגירה", יוליה לרנר ורבקה פלדחי (עורכות), 'רוסים' בישראל: הפרגמטיקה של תרבות בהגירה, ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, עמ' 20-48.
- לרנר, יוליה, וורברה פרטר, 2023. "חיים בהשוואה: המשבר המשטרי בישראל בעיני פליטי הדיקטטורה הרוסית", סוציולוגיה ישראלית כד(2), עמ' 230-242.
- סעדון, אסף, 2024. "חיות-אדם", עיונים בשפה וחברה 19, עמ' 127-122.
- סער, עמליה, 2025. "בזות ורצח עם", תיאוריה וביקורת 62, עמ' 205-219.
- פלד-אלחנן, נורית, 2024. "בלתי-מעורבים", עיונים בשפה וחברה 19, עמ' 128-133.

קפלן, דנה, 2024. "התפכחות", *עיונים בשפה וחברה* 19, עמ' 84-90.
 שומסקי, דימיטרי, 2001. "אתניות ואזרחות בתפיסת הישראלים הרוסים", *תיאוריה וביקורת* 19, עמ' 40-17.
 —, 2005. "אוריינטליזם ואיסלאמופוביה בקרב האינטליגנציה דוברת הרוסית בישראל", *תיאוריה וביקורת* 26, עמ' 89-117.
 תלמי-כהן, רוית, וסבטלנה צ'אצ'אשווילי-כולוטין, 2025. "ממלחמה למלחמה – עולים חדשים במלחמת 'חרבות ברזל'", *הגירה* 15, עמ' 67-75.

- Al-Haj, Majid Ibrahim, 2019. *The Russians in Israel: A New Ethnic Group in a Tribal Society*, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351025706>
- Altshuler, Mordekhai, 1990. "Ukrainian-Jewish Relations in the Soviet Milieu in the Interwar Period", in Howard Aster and Peter J. Potichnyj (eds.), *Ukrainian-Jewish Relations in Historical Perspective*, Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, pp. 281–305.
- Ben-Eliezer, Uri, 1998. *The Making of Israeli Militarism*, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press. <https://doi.org/10.2979/2283.0>
- Bhabha, Homi, 1994. *The Location of Culture*, London and New York: Routledge.
- Chachashvili-Bolotin, Svetlana, 2024. "The Russian Invasion of Ukraine and the Strengthening of Ukrainian Identity Among Former Soviet Immigrants from Ukraine: Israel as a Case Study," *Post-Soviet Affairs* 40(1), pp. 56–70. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2023.2277620>
- Dekker, Mischa, Thijs van Dooremalen, and Galen Watts, 2025. "Repertoires of Comparison: How Common Comparisons Shape Social and Political Life," *Cultural Sociology*, pp. 1–22. <https://doi.org/10.1177/17499755251334516>
- Denzin, Norman, 1989. *Interpretive Biography*, Newbury Park: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781412984584>
- Epple, Angelika, and Walter Erhart, 2020. "Practices of Comparing: A New Research Agenda Between Typological and Historical Approaches," in Angelika Epple, Walter Erhart, and Johannes Grave (eds.), *Practices of Comparing: Towards a New Understanding of a Fundamental Human Practice*, Bielefeld: Bielefeld University Press, pp. 11–38.
- Feinstein, Yuval, and Bart Bonikowski, 2021. "Nationalist Narratives and Anti-Immigrant Attitudes: Exceptionalism and Collective Victimhood in Contemporary Israel," *Journal of Ethnic and Migration Studies* 47(3), pp. 741–761. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2019.1620596>

- Fischer, Claude, 2010. "Compared to What?" *Contexts* 9(4), p. 84. <https://doi.org/10.1525/ctx.2010.9.4.84>
- Galily, Yair, 2025. "Balancing National Solidarity and Journalistic Independence in the Social Media Era: The Rally-around-the-Flag Phenomenon among Israeli Journalists during the 2024 Gaza War," *Media, War & Conflict* 18(3), pp. 455–464. <https://doi.org/10.1177/17506352251317108>
- Halamish, Aviva, 2024. "Some Reflections on the October 7th Catastrophe in Historical Perspective," *Israel Studies* 29(1), pp. 89–100.
- Hoffman, Eva, 1989. *Lost in Translation: A Life in a New Language*, Harmondsworth: Penguin Books.
- Inghilleri, Moira, 2017. *Translation and Migration*, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315399829>
- Krygier, Martin, 1997. *Between Fear and Hope: Hybrid Thoughts on Public Values*, Sydney: ABC Books.
- Kulyk, Volodymir, 2023. "National Identity in Time of War: Ukraine After the Russian Aggressions of 2014 and 2022," *Problems of Post-Communism* 71(1), pp. 1–13. <https://doi.org/10.1080/10758216.2023.2224571>
- Lavsky, Hagit, 2024, "October 7th, 2023, from the Perspective of Zionist History: A Crucial Wakeup Alarm," *Israel Studies* 29(1), pp. 82–88. <https://doi.org/10.2979/is.00008>
- Lieblich, Amia, Rivka Tuval-Mashiach, and Tamar Zilber, 1998. *Narrative Research: Reading, Analysis and Interpretation*, Thousand Oaks: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781412985253>
- Lomsky-Feder, Edna, and Tamar Rapoport, 2001. "Homecoming, Immigration, and the National Ethos: Russian-Jewish Homecomers Reading Zionism," *Anthropological Quarterly* 74(1), pp. 1–14. <https://doi.org/10.1353/anq.2001.0007>
- , 2008. "Cultural Citizenship and Performing Homecoming: Russian Jewish Immigrants Decipher the Zionist National Ethos," *Citizenship Studies* 12(3), pp. 321–334. <https://doi.org/10.1080/13621020802015479>
- McCrudden, Christofer, 2017. "What Does it Mean to Compare, and What Should It Mean?" in Samantha Besson, Lukas Heckendorn Urscheler, and Samuel Jubé (eds.), *Comparing Comparative Law*, Zurich and Geneva: Schulthess Editions Romandes, pp. 61–84.
- Merom, Gil, 1999. "Israel's National Security and the Myth of Exceptionalism," *Political Science Quarterly* 114(3), pp. 409–434. <https://doi.org/10.2307/2658204>

- Moas, Yifat, 2024. "The Narrative of the 'Persecuted People' and the Israeli Public's Response to the October 7 Terrorist Attack: A Social Movement Theory Analysis," *Israel Studies* 29(3), pp. 58–80. <https://doi.org/10.2979/is.00027>
- Niewöhner, Jörg, and Thomas Scheffer, 2010. "Thickening Comparison: On the Multiple Facets of Comparability," in Jörg Niewöhner and Thomas Scheffer (eds.), *Thick Comparison: Reviving the Ethnographic Aspiration*, Leiden: Brill, pp. 1–15. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004181137.i-223.6>
- Nossek, Hillel, and Yehiel Limor, 2011. "The Israeli Paradox: The Military Censorship as a Protector of the Freedom of the Press," in Susan Maret (ed.), *Research in Social Problems and Public Policy: Government Secrecy* (vol. 19), pp. 103–130. [https://doi.org/10.1108/S0196-1152\(2011\)0000019011](https://doi.org/10.1108/S0196-1152(2011)0000019011)
- Ochs, Juliana, 2006. "The Politics of Victimhood and Its Internal Exegetes: Terror Victims in Israel," *History and Anthropology* 17(4), pp. 355–368. <https://doi.org/10.1080/02757200600914102>
- Radhakrishnan, Rajagopalan, 2013. "Why Compare?" in Rita Felski and Susan Stanford Friedman (eds.), *Comparison: Theories, Approaches, Uses*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, pp. 15–33.
- Rapoport, Tamar, and Edna Lomsky-Feder, 2002. "'Intelligentsia' as an Ethnic Habitus: The Inculcation and Restructuring of Intelligentsia Among Russian Jews," *British Journal of Sociology of Education* 23(2), pp. 233–248. <https://doi.org/10.1080/01425690220137738>
- Rapoport, Tamar, Edna Lomsky-Feder, and Angelika Heider, 2002. "Recollection and Relocation in Immigration: Russian Jewish Immigrants 'Normalize' Their Anti-Semitic Experiences," *Symbolic Interaction* 25(2), pp. 175–198. <https://doi.org/10.1525/si.2002.25.2.175>
- Read, Benjamin, 2018. "Serial Interviews: When and Why to Talk to Someone More Than Once," *International Journal of Qualitative Methods* 17(1), pp. 1–10. <https://doi.org/10.1177/1609406918783452>
- Remennick, Larissa, 2009. "The Two Waves of Russian-Jewish Migration from the USSR/FSU to Israel: Dissidents of the 1970s and Pragmatics of the 1990s," *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 18(1–2), pp. 44–66. <https://doi.org/10.1353/dsp.2015.0005>
- Rushdie, Salman, 1991. *Imaginary Homelands: Essays and Criticism 1981–1991*, London: Granta Books.
- Sahlins, Marshall, 2013. *What Kinship is — and is Not*. The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226925134.001.0001>

- Saldaña, Johnny, 2003. *Longitudinal Qualitative Research: Analyzing Change through Time*, Walnut Creek: AltaMira.
- Shlesinger, Miriam, and Tanya Voinova, 2013. "Self-Perception of Female Translators and Interpreters in Israel," in Beverly Adab, Peter Schmitt, and Gregory Shreve (eds.), *Discourses of Translation: Festschrift in Honour of Christina Schaeffner*, Lausanne: Peter Lang, pp. 191–212.
- Szmyt, Zbigniew, 2024. "The Social Organisation of Cultural Difference: Orientalisation of Siberian Ethnic Minorities at War on Ukraine," *Ethnologia Polona* 45, pp. 169–191. <https://doi.org/10.23858/ethp.2024.45.3749>
- Toury, Gideon, 2012. *Descriptive Translation Studies — and Beyond* (revised edition), Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.100>
- Tumarkin, Nina, 1994. *The Living and the Dead: The Rise and Fall of the Cult of World War II in Russia*, New York: Basic Books.
- Ury, Scott, 2024. "The Yom Kippur War or the Kishinev Pogrom? On the Narrativization of Violence, History and Fate," *Israel Studies* 29(1), pp. 21–39. <https://dx.doi.org/10.2979/is.00003>
- Voinova, Tanya, 2024. "'Who Are You Standing With?' Cultural (Self-Re)Translation of a Russian-Speaking Conference Immigrant-Interpreter in Israel During the War in Ukraine," *Multilingua* 43(1), pp. 63–90. <https://doi.org/10.1515/multi-2023-0054>
- [in press]. "I Have Two Wars in Mind": The Experience of Ukraine-Born Immigrant-Interpreters in Israel," *Journal of War & Culture Studies*.
- Voinova, Tanya, and Hilla Karas, 2025. "'The Language is (not) to Blame': Ukraine-Born Immigrant-Interpreters in Israel Redefine Their Native and Working Languages," *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, pp. 1–16. <https://doi.org/10.1080/01434632.2025.2533877>
- Zertal, Idith, 2005. *Israel's Holocaust and the Politics of Nationhood*, trans. Chaya Galai, Cambridge: Cambridge University Press.
- Zerubavel, Yael, 1995. *Recovered Roots: Collective Memory and the Making of Israeli National Tradition*, Chicago: University of Chicago Press.
- Žižek, Slavoj, 2022. "Ukraine is Palestine, not Israel," *The Jordan Times*, September 15.